

Αγίου Κυρίλλου του Θεσσαλονικέως
ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΙΟΥΔΑΙΟΥΣ ΧΑΖΑΡΟΥΣ
(Α' ΜΕΡΟΣ)

Εισαγωγικά

Μετά την αποστολή του Αγίου Κυρίλλου στους Σαρακηνούς και τη διεξαγωγή διαλόγου με αυτούς, ο Άγιος, όπως έχουμε δει σε προηγούμενο τεύχος, μετέβη στον Όλυμπο της Βιθυνίας ασχολούμενος με τα μοναχικά του καθήκοντα. Ωστόσο η Εκκλησία ήταν αδύνατο να μην καλέσει και πάλι τον άγιο αυτόν ασκητή και πεφωτισμένο θεολόγο σε βοήθεια της ιεραποστολικής της δράσεως, για μία εξ ίσου σημαντική αποστολή: οι Χάζαροι, λαός της τουρκικής ομοφυλίας, ο οποίος την περίοδο αυτή κατοικούσε σε περιοχές όμορες με τις αυτοκρατορικές, προς τον Καύκασο, είχε συνάψει παλαιότερα στενές σχέσεις με την Αυτοκρατορία προς αντιμετώπιση ενός κοινού εχθρού, των Αράβων. Το 730 ο ηγεμόνας των Χαζάρων, ο Χαγάνος Μπουλάν είχε ασπασθεί τον Ιουδαϊσμό, διαπιστώνοντας ότι οι τρεις μεγάλες μονοθεϊστικές πίστεις της εποχής του, ο Χριστιανισμός, ο Ιουδαϊσμός και ο Μουσουλμανισμός αποδέχονταν ως ιερό βιβλίο την Παλαιά Διαθήκη: ο τωρινός Χαγάνος, πιεζόμενος τόσο από τους Σαρακηνούς όσο και από τους Εβραίους για οριστική αποδοχή μιας από τις δύο πίστεις εκείνων, επιθυμούσε και πάλι να διαφωτισθεί περί της χριστιανικής θρησκείας: για το λόγο αυτό ο Αυτοκράτωρ απέστειλε και πάλι τον «Φιλόσοφο», τον Άγιο Κύριλλο. Η αποστολή αυτή τοποθετείται χρονικά περί το 861 μ.Χ.².

Έπειτα από μικρή παραμονή στη Χερσώνα, ο Άγιος εξέμαθε την εβραϊκή γλώσσα, θαυματουργικώς δε και την σαμαρειτική εντός ελαχίστου χρόνου, γεγονός που προσείλκυσε στην πίστη και ένα Σαμαρείτη συνομιλητή του: μετά απ' αυτό ο Άγιος Κύριλλος κατευθύνθηκε προς τον Καύκασο, στην περιοχή των Χαζάρων³.

Ο διάλογος του Αγίου Κυρίλλου με τους Ιουδαίους που περιστοιχίζαν το Χαγάνο, είναι αρκετά εκτενής: το πρώτο μέρος του παρουσιάζουμε παρακάτω. Είναι αυτονόητο ότι τα επιχειρήματα και των δύο πλευρών στηρίζονται στην Παλαιά Διαθήκη, και μάλιστα στο στενό της κανόνα⁴, ώστε να υπάρχει κοινή βάση συνεννοήσεως. Τα βασικά θέματα που συζητούνται είναι: Η Αγία Τριάς, Έναντι του ισχυρισμού των Ιουδαίων ότι ο Θεός είναι ένα πρόσωπο, ο Άγιος Κύριλλος προσκόμισε χωρία της Γραφής, που υποδεικνύουν⁵ ότι ο Θεός είναι Τριάς. Η ενανθρώπιση του Θεού. Οι Ιουδαίοι ισχυρίστηκαν ότι είναι αδύνατο να περιληφθεί ο Θεός σε ανθρώπινο σώμα, στο σώμα δηλ. της Παρθένου: βάσει αφ' ενός του γεγονότος πως ο άνθρωπος είναι το τιμιώτερο δημιούργημα της κτίσεως, αφ' ετέρου της ανάγκης του ίδιου του ανθρώπου να ανακαινισθεί από την φθορά, ο Φιλόσοφος συνεπέρανε τόσο το δυνατόν όσο και το αναγκαίο της ενανθρωπήσεως του Θεού. Η αρχαιότητα του Μωσαϊκού Νόμου. Οι συνομιλητές του Αγίου επικαλέσθησαν την αρχαιότητα του Νόμου του Μωσέως, ώστε να δείξουν πως οι ίδιοι τηρούν την αρχική αποκάλυψη του Θεού, υπονοώντας πως οι Χριστιανοί είναι

νεωτεριστές, ακολούθησαν δηλ. νέα πίστη παραμερίζοντας την θεόσδοτη μωσαϊκή. Ο Φιλόσοφος, με εδάφια της Γραφής τους απέδειξε πως η παλαιότερη θεική νομοθεσία δεν είναι η μωσαϊκή, διότι προηγήθηκαν αυτής η εντολή προς τον Αδάμ και η διαθήκη με τον Νώε, η οποία μάλιστα περιλαμβάνει διατάξεις αντίθετες με τον Μωσαϊκό Νόμο· όπως ο Αβραάμ και ο Μωυσής όχι μόνον δεν κατακρίθηκαν από τον Θεό για την εγκατάλειψη των προγενεστέρων νομοθεσιών και την αποδοχή νέων, αλλά αντιθέτως επαινέθηκαν από τον Θεό, ενώ μάλιστα στις παλαιότερες νομοθεσίες δεν αναγγελοτάταν η αντικατάστασή τους, πολύ περισσότερο οι Χριστιανοί υπήκουσαν στο θέλημα του Θεού υιοθετώντας τη νέα πίστη, εφ' όσον μάλιστα αυτή είχε αναγγελθεί δια μέσου των ιδίων των Προφητών. Ο αναμενόμενος Μεσσίας. Συνδέοντας την παρέλευση του Νόμου με τον ερχομό του Μεσσία, οι Ιουδαίοι ισχυρίσθηκαν ότι, εφ' όσον ο Μεσσίας δεν είχε έλθει ακόμη, δεν έπρεπε να παρέλθει ούτε και η μωσαϊκή πίστη· απαντώντας ο Άγιος με παράθεση σχετικών προφητειών, τους απέδειξε πως ο αναμενόμενος Μεσσίας είναι ο Ιησούς Χριστός, στο πρόσωπο του Οποίου εκπληρώθηκαν οι μεσσιακές προφητείες.

Η Εκκλησία, από την αρχή του σωτηρίου έργου της μέχρι και σήμερα, δέχεται τα διασταυρούμενα πυρά δύο εντελώς αντιθέτων κόσμων: αφ' ενός του Ιουδαϊσμού, ο οποίος δεν έπαυσε ποτέ να βλέπει το Χριστιανισμό ως μία αίρεση του παλαιοδιαθηκικού μονοθεϊσμού, στην οποία διαβλέπει ενίοτε και χρώμα ειδωλολατρικό, αφ' ετέρου του παγανιστικού κόσμου, ο οποίος ιδιαίτερα τώρα, κατά την επανεμφάνισή του στο νέο ελληνικό κράτος, κατηγορεί την Εκκλησία για τα συντριπτικά κτυπήματα που επέφερε κατά του εθνισμού και, κατά τα λεγόμενα των νεοπαγανιστών, και κατά του άρρηκτα συνδεδεμένου με αυτόν Ελληνισμού· παραβλέποντας προς το παρόν το νεοπαγανισμό, δεν μπορούμε να μη σταθούμε στον Ιουδαϊσμό. Κατά καιρούς κάνουν τις εμφανίσεις τους μομφές εναντίον των Αγίων Πατέρων, για την διδασκαλία τους κατά του Ιουδαϊσμού, ως προδρόμων του αντισημιτικού μένους⁶. Για το αν οι πατερικές απόψεις προκάλεσαν ποτέ στο πλήρωμα της μιας Εκκλησίας, της Ορθοδόξου, αντισημιτικό μίσος, δεν θα μπορούσαν να βρεθούν αξιοπιστότεροι μάρτυρες από τους ίδιους τους αρθρογράφους των εβραϊκών «Χρονικών» οι οποίοι συχνά-πυκνά μνημονεύουν ευφήμως την βοήθεια που οι Εβραίοι έλαβαν από τους Έλληνες κατά τους ναζιστικούς διωγμούς: το αντισημιτικό μένος ας το αναζητήσουν στην «εκκλησία» της Ιεράς Εξετάσεως του Παπισμού. Τί έχουν άρα γε να πουν οι κατήγοροι αυτοί για το γεγονός πως η Εκκλησία μας εορτάζει τους [αγίους επτά μάρτυρες Μακκαβαίους](#), οι οποίοι μαρτύρησαν από τους Έλληνες ειδωλολάτρες του Αντιόχου του Επιφανούς χάριν του Μωσαϊκού Νόμου⁷; Εκεί σίγουρα δεν μπορούν να δουν «αντισημιτικό μένος»! Δεν βλέπουν πως ο χριστιανικός λαός αποδέχθηκε με τιμή την προσωνυμία «νέος Ισραήλ»; Μήπως όλοι οι Άγιοι Απόστολοι αλλά και ο ίδιος ο Κύριος και η Θεοτόκος δεν ήσαν κατά σάρκα Εβραίοι; Καλύτερη απόδειξη για την αγάπη με την οποία η Εκκλησία διατήρησε όλα τα αγαθά στοιχεία του ιουδαϊκού Νόμου αποτελούν οι κατηγορίες των νεοπαγανιστών αρχαιολατρών για εισαγωγή εβραϊκών στοιχείων στο Βυζάντιο εξ αιτίας της Εκκλησίας⁸ (σημειωτέον ότι οι νεοπαγανιστές αυτοί δεν έχουν την ευρύτητα των αρχαίων ημών προγόνων που συνειδητοποίησαν την ανωτερότητα της χριστιανικής πίστεως έναντι της ελληνικής φιλοσοφίας και την αποδέχθηκαν). Συνεπώς οι λόγοι των Πατέρων δεν θίγουν την φυλή, αλλά την κακή προαίρεση τόσο των απίστων Ιουδαίων του φαρισαϊκού κατεστημένου, όσο και των απίστων εθνικών, ακόμη και των Ελλήνων. Σφοδρότερους κατηγορούς της ιουδαϊκής σκληροκαρδίας και απιστίας δε μπορεί να βρει κανείς από τους ίδιους τους Ιουδαίους Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης: την ελεγκτική νομοθεσία εκείνων ακολουθούν και οι Άγιοι, **ως πνευματικοί τους απόγονοι**. Θα επιθυμούσαν βέβαια μερικοί Ιουδαίοι να σιωπήσουν οριστικά όσοι επισημαίνουν τα σφάλματα του ιουδαϊκού παρελθόντος, τα οποία οι σημερινοί σιωνιστές συνεχίζουν, προσδοποιώντας την παγκόσμια κυριαρχία του «Μεσσία» που αναμένουν· όμως οι Άγιοι δεν έχουν πνεύμα δειλίας και ανθρωπαρεσκείας, αλλά «δυνάμεως και αγάπης και σωφρονισμού»⁹: και καθώς αυτοί υβρίζονται ως φυλετιστές, επαληθεύεται απλώς ό,τι ο Κύριος είπε: «έρχεται ώρα κατά την οποία ο

καθένας που θα σας φονεύει θα νομίσει ότι προσφέρει λατρεία στο Θεό»¹⁰. Βεβαίως και αρκετοί Χριστιανοί, προφανώς μη γνωρίζοντας, θα ήταν πρόθυμοι να απαλειφθούν από τα εκκλησιαστικά λειτουργικά κείμενα όσα λέγονται περί των σταυρωτών του Κυρίου¹¹ ή διακατέχονται αδικώς από ενοχή έναντι του Ιουδαϊσμού; εφ' όσον έτσι, λοιπόν, σκέπτονται, επεδίωξαν τουλάχιστον την ταυτόχρονη απόλειψη όσων αντιχριστιανικών στοιχείων περιλαμβάνουν ανάλογα εβραϊκά κείμενα, ανάμεσα στα οποία και βλασφημίες για τον Κύριο και την Θεοτόκο και κατάρες κατά των «αιρετικών Χριστιανών»

Βεβαίως το σύνθημα της Νέας Εποχής «αγάπησε τον Θεό του πλησίον σου» κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος ανάμεσα σε όσους προτιμούν την πρόσκαιρη εν τω ψεύδει αγάπη των ανθρώπων από την εν αληθεία σωτηρία εκείνων· ωστόσο η Εκκλησία ακολουθώντας το παράδειγμα του Σωτήρος της θα ελέγχει πάντοτε οιοδήποτε πνεύμα αντιστρατεύεται την αλήθεια, η οποία είναι μόνον ο Χριστός¹², και δεχομένη τα κτυπήματα θα λέγει μετά του Πρωτομάρτυρος Στεφάνου εν αγάπη, «Κύριε, μη στήσης αυτοίς την αμαρτίαν ταύτην»¹³.

Το κείμενο του διαλόγου

Αφού επιβιβάστηκε σ' ένα πλοίο, συνέχισε το ταξίδι του για τη χώρα των Χαζάρων¹⁴, μέσα από τη Μαιώτιδα Λίμνη¹⁵ και την Κασπία Πύλη¹⁶ του Όρους Καυκάσου.

Οι Χάζαροι όμως απέστειλαν προς συνάντησή του ένα άνθρωπο κακοήθη και δόλιο, ο οποίος αρχίζοντας να συνομιλεί με αυτόν, είπε τα εξής: «Πώς συμβαίνει σ' εσάς να έχετε μία τόσο κακή συνήθεια, δηλαδή να διορίζετε πάντοτε αυτοκράτορα από διαφορετικό γένος; Εμείς στο σημείο αυτό ακολουθούμε πάντοτε το γένος»¹⁷. Τότε ο Φιλόσοφος του είπε: «Και ο Θεός επίσης αντί του Σαούλ, ο οποίος δεν έπραξε το αρεστόν ενώπιόν Του, εξέλεξε τον Δαβίδ και το γένος του, διότι εκείνος ευαρέστησε σ' Αυτόν»¹⁸. Εκείνος τότε του είπε: «Πώς συμβαίνει λοιπόν, ώστε σεις, όταν κρατάτε στα χέρια σας τις Γραφές, να απαγγέλετε όλες τις παραβολές μέσα απ' αυτές, ενώ εμείς δεν κάνουμε έτσι αλλά, χωρίς να καυχώμαστε για τις Γραφές, όπως εσείς, έχουμε όλη τη σοφία στη μνήμη μας, σαν να την έχουμε καταπιεί;» Τότε του είπε ο Φιλόσοφος: «Σου απαντώ ως προς αυτό: Όταν συναντήσεις άνθρωπο γυμνό και σου λέγει "Έχω πολλά ενδύματα και χρυσό", τον πιστεύεις παρ' ότι τον βλέπεις γυμνό;» Εκείνος είπε «Όχι». «Το ίδιο λέω λοιπόν και σ' εσένα. Αφού έχεις καταπιεί όλη τη σοφία, τότε εξήγησέ μας πόσες γενεές υπήρξαν μέχρι τον Μωυσή και πόσα έτη περιέχει κάθε γενεά»; Τότε ο απεσταλμένος δεν μπόρεσε να απαντήσει και έτσι εσιώπησε.

Όταν ο Φιλόσοφος έφθασε εκεί¹⁹ και επρόκειτο να λάβει θέση κοντά στο Χαγάνο για το δείπνο, τον ρώτησαν: «Ποιό είναι το αξίωμά σου για να σε τοποθετήσουμε σε θέση ανάλογη με την τάξη σου;». Ο Φιλόσοφος τότε τους απάντησε: «Είχα ένα πολύ σημαντικό και επιφανή πρόγονο, ο οποίος σύμφωνα με την τάξη του στεκόταν πάντοτε κοντά στον αυτοκράτορα· ωστόσο παραιτήθηκε εκουσίως από την τιμητική θέση που του είχε δοθεί, και για τον λόγο αυτόν εξορίστηκε. Αφότου έφθασε σε περιοχή ξένη προς την χώρα του, περιέπεσε σε δυστυχία και εκεί με εγέννησε. Επιζητώντας την παλαιά εκείνη αξία του προπάτορός μου, δεν επιθυμώ να προβάλω άλλη είμαι, δηλαδή, απόγονος του Αδάμ». «Ξένε, μας ομιλείς αξίως και ορθώς», αποκρίθηκαν εκείνοι· από τότε άρχισαν να του αποδίδουν ακόμη μεγαλύτερη τιμή.

Ο Χαγάνος έλαβε το ποτήρι του και είπε: «Πίνω στο όνομα του ενός Θεού, ο Οποίος δημιούργησε όλη την κτίση»²⁰. Τότε ο Φιλόσοφος παίρνοντας το δικό του ποτήρι είπε: «Πίνω εις το όνομα του Θεού και του Λόγου Του, δια του Οποίου στερεώθηκαν οι ουρανοί, και του ζωοποιού Πνεύματος, δια του οποίου συγκρατείται όλη η δύναμη των ουρανών»²¹. Ο Χαγάνος του απάντησε λέγοντας: «Ομιλούμε όλοι με τον ίδιο τρόπο, έχουμε όμως διαφορά μόνο σ' αυτό το σημείο, γιατί εσείς υμνείτε την Τριάδα, εμείς αντιθέτως, ερμηνεύοντας σωστά την Γραφή, υμνούμε τον ένα Θεό». Τότε του είπε ο Φιλόσοφος: «Μα, η Γραφή είναι εκείνη που κηρύττει τον Λόγο και το Πνεύμα. Αν απονέμει κάποιος σε σένα την τιμή, δεν

σέβεται όμως τον λόγο και το πνεύμα σου, ενώ αντιθέτως κάποιος άλλος αποδίδει τιμή και στα τρία, ποιος από τους δύο δείχνει περισσότερο σεβασμό;»²² «Αυτός που τιμά και τα τρία». «Συνεπώς και εμείς, απάντησε ο Φιλόσοφος, πράττουμε καλύτερα, διότι δίνουμε εξήγηση σύμφωνα με τα πράγματα, και ακούμε τους Προφήτες. Ο Ησαΐας είπε: "Ακουγέ με Ιακώβ και Ισραήλ, τους οποίους εγώ καλώ. Εγώ είμαι ο πρώτος και εγώ υπάρχω εις τον αιώνα και εγώ υπάρχω τώρα. Και τώρα με απέστειλε ο Κύριος και το Πνεύμα του"»²³.

Αλλά οι Ιουδαίοι, οι οποίοι στέκονταν γύρω τους, είπαν σ' αυτόν: «Πες μας, όμως, πώς μπορεί μία γυναίκα να περιλάβει στο σώμα της το Θεό, τον Οποίον δεν μπορεί ούτε να δει, συνεπώς πολύ περισσότερο να Τον γεννήσει;». Τότε ο Φιλόσοφος έδειξε με το δάκτυλο τον Χαγάνο και τον πρώτο του σύμβουλο και είπε: «Αν κάποιος πει αφ' ενός ότι ο πρώτος σύμβουλος δεν μπορεί να φιλοξενήσει το Χαγάνο, ισχυρισθεί αφ' ετέρου ότι το Χαγάνο μπορεί να τον φιλοξενήσει και να τον τιμήσει ο τελευταίος δούλος, πέστε μου, πώς θα μπορούσε κανείς να χαρακτηρίσει τον άνθρωπο αυτό, παράφρονα ή λογικό;». Είπαν τότε εκείνοι: «Βεβαίως τελείως παράφρονα». Τότε τους είπε ο Φιλόσοφος: «Ποιο είναι το πιο τίμιο σε ολόκληρη την ορατή κτίση;». Εκείνοι απάντησαν «Ο άνθρωπος, εφ' όσον πλάσθηκε κατ' εικόνα του Θεού»²⁴. Τότε ο Φιλόσοφος τους είπε περαιτέρω: «Τότε και σεις, λοιπόν, είστε παράφρονες, διότι ισχυρίζεσθε ότι ο Θεός δεν μπορεί να ενοικήσει στον άνθρωπο· εν τούτοις ο Θεός κρύφθηκε σε βάτο²⁵, σε νεφέλη²⁶, σε θύελλα και καπνό²⁷, όταν αποκαλύφθηκε στον Μωυσή και τον Ιώβ²⁸. Άλλωστε πώς μπορούσε να θεραπεύσει κάποιον άλλον και όχι τον ασθενή; Αφότου το ανθρώπινο γένος περιέπεσε σε διαφθορά, από ποιον θα μπορούσε να ανακαινισθεί, παρά μόνο από τον ίδιο τον Δημιουργό²⁹; Απαντήστε μου! Όταν ο ιατρός επιθυμεί να βάλει στον ασθενή κατάπλασμα αλλά το τοποθετεί πάνω σε ξύλο ή πέτρα επιτυγχάνει μήπως τίποτε με τον τρόπο αυτό³⁰; Όπως είπε δε και ο Μωυσής δια του Αγίου Πνεύματος στην προσευχή του και εξέτεινε τα χέρια του: "Μη μας δείξεις πλέον τον Εαυτό Σου, ο ελεήμων Θεός, σε κεραυνό πάνω στους βράχους και στη φωνή της σάλπιγγος, αλλά εισέλθε στην καρδιά μας και άρε τις αμαρτίες μας": έτσι λέγει ο Ακύλας»³¹.

Μετά το δείπνο αποχωρίστηκαν προηγουμένως όμως όρισαν ημέρα κατά την οποία θα συζητούσαν για όλα τα θέματα αυτά.

Αφού έλαβε πάλι θέση ο Φιλόσοφος κοντά στον Χαγάνο είπε: «Είμαι ο μόνος ανάμεσα σας που δεν έχω συγγενείς και φίλους. Εν τούτοις συνομιλούμε όλοι για το Θεό, στα χέρια του Οποίου βρίσκονται τα πάντα, όπως και οι καρδιές μας. Όσοι από μας είναι εύγλωπτοι, όταν ομιλούμε πρέπει να μας λέγουν σε τί δεν συμφωνούν και τί δεν αντιλαμβάνονται, ώστε να μπορούν να ερωτούν και εμείς να τους εξηγούμε».

Τότε απάντησαν οι Ιουδαίοι και είπαν: «Και εμείς δεχόμαστε ότι στις Γραφές υπάρχει ο Λόγος και το Πνεύμα. Εξήγησέ μας ποιον νόμο έδωσε πρώτα ο Θεός στους ανθρώπους τον Μωσαϊκό ή εκείνον που έχετε εσείς;». Ο Φιλόσοφος απάντησε: «Μας κάνετε την ερώτηση αυτή για να ισχυρισθείτε κατόπιν ότι εσείς τηρείτε τον πρώτο νόμο;». «Ακριβώς, διότι ο άνθρωπος πρέπει να τηρεί τον πρώτο νόμο», είπαν εκείνοι. «Αν θέλετε να τηρείτε τον πρώτο νόμο, απάντησε ο Φιλόσοφος, τότε απομακρυνθείτε τελείως και ολοκληρωτικώς από την περιτομή». Εκείνοι ερώτησαν με απορία: «Γιατί το λες αυτό;», και αυτός τους απάντησε: «Εξηγήστε μου σαφώς ο πρώτος νόμος δόθηκε στην περιτομή ή στην ακροβυστία;». Απάντησαν: «Πιστεύουμε ότι δόθηκε στην περιτομή». Τότε είπε ο Φιλόσοφος: «Ο Θεός μετά την εντολή που δόθηκε στον Αδάμ και μετά την πτώση εκείνου, δεν έδωσε για πρώτη φορά νόμο στον Νώε, τον οποίον νόμο ονόμασε διαθήκη; Είπε, δηλαδή, σ' αυτόν "Και να! Εγώ ανανεώνω την διαθήκη μου με εσάς και τους απογόνους σας, οι οποίοι θα έλθουν μετά από σας, και με όλη τη γη"³². αυτή η διαθήκη περιέχεται σε τρεις εντολές: "Θα μπορείτε να τρώγετε τα πάντα ως λάχανα χόρτου, όσα βρίσκονται στον ουρανό, στη γη και στα νερά"³³ και "Πλην όμως δε θα φάγετε κρέας με αίμα, στο οποίο εδράζεται η ζωή του ζώου"³⁴. Και ακόμη "Όποιος χύνει αίμα ανθρώπινο θα φονευθεί, έναντι του αίματος που χύθηκε απ' αυτόν"³⁵. Τί λέτε λοιπόν γι' αυτά, εσείς που ισχυρισθήκατε ότι τηρείτε την

πρώτη εντολή»; Οι Ιουδαίοι αποκρίθηκαν σ' αυτόν: «Εμείς τηρούμε τον πρώτο νόμο του Μωυσή, τον οποίον ο Θεός δεν τον ονόμασε νόμο, αλλά διαθήκη, όπως ακριβώς ο Ίδιος τον ονόμασε εντολή για τους ανθρώπους στον Παράδεισο ενώ για τον Αβραάμ τον ονόμασε με άλλο τρόπο, δηλαδή περιτομή και όχι νόμο³⁶. Διότι μεταξύ νόμου και διαθήκης υπάρχει διαφορά. Και ο δημιουργός, λοιπόν, τα ονόμασε αυτά διαφορετικά». Τότε τους απήντησε ο Φιλόσοφος: «Ως προς αυτό θα σας εξηγήσω αμέσως, το ότι δηλαδή ο νόμος ονομάζεται διαθήκη. Διότι ο Θεός είπε στον Αβραάμ: "Και θα είναι η διαθήκη μου πάνω στη σάρκα σας" (και αυτό το ονόμασε επίσης "σημείο της διαθήκης") "και θα ισχύει μεταξύ εμού και υμών"³⁷. Κατόπιν βοά πάλι προς τον Ιερεμία: "Άκουσε τους λόγους της διαθήκης αυτής και θα μιλήσεις προς τους Ιουδαίους και προς τους κατοίκους των Ιεροσολύμων και θα τους πεις: αυτά λέγει ο Κύριος ο Θεός του Ισραήλ: είναι καταραμένος ο άνθρωπος ο οποίος δεν θα υπακούσει στους λόγους της διαθήκης αυτής, την οποία διέταξα στους πατέρες σας την ημέρα που τους απομάκρυνα από την Αίγυπτο"³⁸. Προς αυτό απάντησαν οι Ιουδαίοι: «Κατά τον τρόπο αυτό πιστεύουμε και εμείς επίσης ως ορθό το ότι ο νόμος ονομάζεται και διαθήκη³⁹. Όλοι όσοι τήρησαν τον Μωσαϊκό Νόμο ευαρέστησαν στο Θεό. Και εμείς τηρώντας αυτόν ελπίζουμε ότι ανήκουμε σ' εκείνους. Εσείς όμως καταπατείτε με τα πόδια σας τον νόμο του Θεού, γιατί έχετε εισαγάγει άλλον νόμο». Τότε τους είπε ο Φιλόσοφος: «Εμείς πράττουμε το σωστό: διότι αν ο Αβραάμ δεν αποδεχόταν την περιτομή, άλλα ενέμενε στην διαθήκη του Νώε, δεν θα ονομαζόταν φίλος του Θεού⁴⁰. το ίδιο και ο Μωυσής, ο οποίος μετά από αυτά κατέγραψε τον Νόμο, αλλά δεν τήρησε τον πρώτο νόμο⁴¹. Και εμείς, λοιπόν, ακολουθώντας το παράδειγμα εκείνων, αφού λάβαμε από το Θεό νόμο, παραμένουμε σ' αυτόν, για να μείνει η εντολή του Θεού απαρασάλευτη. Όταν, δηλαδή, έδωσε ο Θεός στον Νώε τον νόμο, δεν του δήλωσε ότι θα έδιδε και άλλον ακόμη, αλλ' αντιθέτως πως αυτός θα έπρεπε να υπάρχει πάντοτε και για όλους τους ανθρώπους⁴². Και όταν έδωσε στον Αβραάμ την επαγγελία, επίσης δεν του ανήγγειλε ότι θα έδινε στο Μωυσή άλλον νόμο. Πώς συμβαίνει, λοιπόν, να εμμένετε εσείς στον Νόμο, παρ' όλο που ο Θεός κράζει στους λαούς "Θα αλλάξω τον νόμο μου και θα σας δώσω άλλον;"⁴³. Γιατί ο Ιερεμίας το είπε σαφέστατα: "Ίδου έρχονται ημέρες, λέγει ο Κύριος, και θα συνάψω με τον οίκο Ισραήλ και τον οίκο Ιούδα νέα διαθήκη, η οποία δε θα είναι όμοια με τη διαθήκη που εσύναψα με τους πατέρες τους την ημέρα που τους έπιασα από το χέρι και τους έβγαλα από την γη της Αιγύπτου, διότι εκείνοι δεν παρέμειναν στη διαθήκη μου και εγώ τους παραμέλησα, λέγει ο Κύριος. Διότι αυτή είναι η διαθήκη μου που θα συνάψω με τον οίκο Ισραήλ μετά από εκείνες τις ημέρες, λέγει ο Κύριος: θα δώσω νόμους στη διάνοιά τους και θα τους γράψω πάνω στις καρδιές τους. και θα είμαι γι' αυτούς Θεός, και αυτοί θα είναι για μένα ο λαός μου"⁴⁴. Και ο ίδιος ο Ιερεμίας λέγει πάλι αλλού. "Αυτά λέγει ο Κύριος των δυνάμεων σταθήτε στις οδούς και δείτε, και αναζητήστε τις αιώνιες οδούς του Κυρίου και δείτε ποια είναι η αγαθή οδός, και βαδίζετε πάνω σ' αυτήν, και θα βρείτε αγιασμό για τις ψυχές σας. Και είπαν. δεν θα πάμε. "Άκουγε γη. να, εγώ επιφέρω πάνω στο λαό αυτόν κακά, που είναι ο καρπός της αμετανοησίας τους, διότι δεν έδωσαν προσοχή στα λόγια μου και απώθησαν τον νόμο μου "⁴⁶. Όμως δεν επιθυμώ μόνο με τις λέξεις αυτές, αλλά και επί τη βάσει άλλων αποδείξεων από τις προφητείες να δείξω σαφέστατα ότι ο Νόμος έλαβε τέλος».

Οι Ιουδαίοι απάντησαν «Κάθε Ιουδαίος γνωρίζει ότι αυτό αληθώς θα συμβεί, ωστόσο ο καιρός του Μεσσία δεν έφθασε ακόμη»⁴⁷. Τότε ο Φιλόσοφος τους είπε: «Γιατί φέρετε την αντίρρηση αυτή, αν και βλέπετε ότι η Ιερουσαλήμ καταστράφηκε, ότι οι θυσίες σταμάτησαν και συνέβησαν και όλα τα υπόλοιπα, όσα οι προφήτες προφήτευσαν σχετικώς με σας; Ο Μαλαχίας, λόγου χάριν, λέγει σαφέστατα: "δεν ευαρεστούμαι με σας, λέγει Κύριος Παντοκράτωρ, και δε θα δεχθώ θυσία από τα χέρια σας: διότι από την ανατολή του ηλίου μέχρι τη δύση έχει δοξασθεί το όνομά μου στα έθνη, και σε κάθε τόπο προσφέρεται θυμίαμα και θυσία καθαρά στο όνομά μου, γιατί το όνομά μου είναι μέγα στα έθνη, λέγει Κύριος Παντοκράτωρ"⁴⁸. «Ό,τι λέγεις σχετικώς, είπαν εκείνοι, ερμηνεύεται ως εξής: δια μέσου ημών θα ευλογηθούν όλα τα έθνη και θα περιτμηθούν στην Ιερουσαλήμ»⁴⁹.

Ο Φιλόσοφος απάντησε: «Ο Μωυσής ομιλεί έτσι ακριβώς: "εάν ολοψύχως υπακούσετε σ' όλες αυτές τις εντολές, τις οποίες εγώ σας δίνω εντολή να εφαρμόζετε, τότε τα σύνορά σας θα είναι από την Ερυθρά Θάλασσα μέχρι τα παράλια του Αντιλιβάνου και από την έρημο μέχρι τον Ευφράτη ποταμό"⁵⁰, και τα λοιπά. Εμείς, τα έθνη, ευλογηθήκαμε "εν τω σπέρματι του Αβραάμ"⁵¹ καθώς και με αυτόν που προήλθε από την ρίζα του Ιεσσαί, είμαστε ευλογημένοι δι' εκείνου ο Οποίος είναι "προσδοκία εθνών"⁵² και ονομάστηκε γι' αυτό φως του κόσμου και όλων των νήσων⁵³. Φωτισθήκαμε με την δόξα του Θεού⁵⁴, όχι όμως κατά τον νόμο αυτό, ούτε σε κάποια πόλη. Διότι έτσι φωνάζουν οι Προφήτες με έμφαση. Ο Ζαχαρίας λέγει σχετικώς: "Χαίρε σφόδρα, κόρη μου Σιών· ιδού, ο βασιλιάς σου έρχεται. Είναι πρᾶος και κάθετος σε όνο και σε πουλάρι όνου"⁵⁵. Και παρακάτω: "Και θα καταστρέψει τα όπλα του Εφραΐμ και το ιππικό της Ιερουσαλήμ· θα αναγγείλει ειρήνη στα έθνη και θα γίνει άρχοντας από το ένα άκρο της γης ως το άλλο"⁵⁶. Ο Ιακώβ είπε ότι "δε θα λείψει άρχοντας από τους Ιουδαίους και ηγέτης από τους απογόνους του, ώσπου να έλθουν τα αποταμιευμένα γι' αυτόν ο Οποίος είναι η προσδοκία των εθνών"⁵⁷. Εφόσον βλέπετε ότι όλα αυτά έλαβαν την συμπλήρωση και εκπλήρωσή τους, ποιον άλλον περιμένετε ακόμη; Διότι και ο Δανιήλ, είπε, αφού διδάχθηκε από άγγελο, «Εβδομήντα εβδομάδες απομένουν μέχρι τον Χριστό, τον Κύριο», δηλαδή τετρακόσια εβδομήντα χρόνια, «για να σφραγισθεί κάθε προφητική όραση και κάθε προφήτης»⁵⁸. Ποια είναι, κατά την γνώμη σας, η σιδηρά βασιλεία για την οποία μίλησε ο Δανιήλ στο όραμα;»⁵⁹. Αποκρίθηκαν: «Η ρωμαϊκή βασιλεία»⁶⁰. τότε τους απήντησε ο Φιλόσοφος: «Και ποιος είναι ο λίθος που προέρχεται από το όρος και δεν κόπηκε από ανθρώπινο χέρι;»⁶¹. «Ο Μεσσίας», απάντησαν και συνέχισαν «Αν λοιπόν δεχθούμε, βάσει των προφητών και των άλλων επιχειρημάτων ότι ο Μεσσίας ήδη ήλθε, όπως εσύ ισχυρίζεσαι, πώς τότε συμβαίνει ώστε η ρωμαϊκή βασιλεία να εξακολουθεί να κυριαρχεί;». «Δεν υπάρχει πλέον, απάντησε ο Φιλόσοφος, διότι έδυσσε, όπως και οι άλλες βασιλείες, σύμφωνα με την παραβολή της προφητικής εικόνας. Γιατί η βασιλεία μας δεν είναι ρωμαϊκή, αλλά είναι η βασιλεία του Χριστού, καθώς επίσης είπε και ο Προφήτης: "Θα εγείρει ο Θεός του ουρανού βασιλεία, η οποία δε θα καταστραφεί στους αιώνες, και η βασιλεία του δεν θα αφευθεί σε άλλον λαό· θα θρυμματίσει και θα κοσκινίσει όλες τις βασιλείες και η ίδια θα υφίσταται αιωνίως"⁶². Δεν είναι αυτή η βασιλεία του Χριστού, η οποία τώρα ονομάζεται από το όνομα του Χριστού; Αντιθέτως οι Ρωμαίοι ήταν ειδωλολάτρες. Αλλ' αυτοί κυριαρχούν προερχόμενοι άλλοτε από ένα λαό ή φυλή και άλλοτε από άλλο, στο όνομα του Χριστού, όπως δείχνει και ο Προφήτης Ησαΐας, λέγοντάς μας: "Θα αφήσετε όνομα που θα προκαλεί αηδία στους εκλεκτούς μου, εσάς δε, θα σας φονεύσει ο Κύριος. Σε όσους όμως τον υπηρετήσουν θα δοθεί όνομα καινούργιο, το οποίο θα είναι ευλογημένο στη γη· διότι θα δοξολογήσουν τον αληθινό Θεό που βρίσκεται στους ουρανούς"⁶³. Δεν εκπληρώθηκαν όλες οι προφητείες οι οποίες σαφώς λέχθηκαν για τον Χριστό; Την γέννησή του από Παρθένο, την αναγγέλλει σαφώς ο Ησαΐας λέγοντας τα παρακάτω: "Ίδού η Παρθένος θα συλλάβει και θα γεννήσει υιό, και θα τον ονομάσεις Εμμανουήλ", το οποίο ερμηνεύεται "Ο Θεός είναι μαζί μας"⁶⁴. Και ο Μιχαΐας είπε: "Και συ Βηθλεέμ, γη του Ιούδα, δεν είσαι ουδαμώς η πιο μικρή μεταξύ των ηγεμόνων των Ιουδαίων· διότι από σένα θα εξέλθει ηγέτης, ο οποίος θα ποιμάνει τον λαό μου τον Ισραήλ. Η αρχή του χρονολογείται στην αρχή της αιωνιότητας· γι' αυτό ο Κύριος θα τους παραδώσει, μέχρι τον καιρό που η έγκυος θα γεννήσει"⁶⁵. Και ο Ιερεμίας: "Ρωτήστε και μάθετε αν γέννησε αγόρι· διότι είναι μεγάλη η ημέρα εκείνη και δεν υπάρχει άλλη σαν αυτή· ο καιρός είναι κρίσιμος για τους απογόνους του Ιακώβ, και από αυτόν θα σωθούν"⁶⁶. Και ο Ησαΐας είπε: "Πριν να γεννήσει η γυναίκα που βρισκόταν στις ωδίνες, πριν να έλθει ο πόνος των ωδίνων, ξέφυγε και γέννησε αγόρι"⁶⁷.

(συνεχίζεται)

Επιμέλεια - Παρουσίαση
Νικόλαος Ζήσης

- 1. Το απόσπασμα από το έργο Βίος Κωνσταντίνου 9.10, Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 12 (1967) σελ. 129-134, απ' όπου και αρκετές αργογραφικές παραπομπές, τις οποίες επιμελήθηκε ο εκδότης του Βίου, Καθηγητής Ιω. Αναστασίου.
- 2. Π. Χρήστου, Κύριλλος και Μεθόδιος οι Θεσσαλονικείς φωτισταί των Σλάβων, Θεσσαλονίκη 1988², σελ. 44 εε. Βίος Κωνσταντίνου 8, ένθ' ανωτ., σελ. 127.
- 3. Βίος Κωνσταντίνου 8, ένθ' ανωτ., σελ. 128.
- 4. Από τα βιβλία της Π.Δ. που αποδέχεται η Εκκλησία, ο στενός ιουδαϊκός κανόνας δεν περιλαμβάνει τα λεγόμενα «δευτεροκανονικά»: Α' Έσδρας, Τωβίτ, Ιουδίθ, Α', Β', και Γ' Μακκαβαίων, Σοφία Σολομώντος, Σοφία Σειράχ, Βαρούχ και Επιστολή Ιερεμίου.
- 5. Το ότι η Παλαιά Διαθήκη ομιλεί συνεσκιασμένα περί της θεότητας του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, αποδίδεται από τους Πατέρες στο γεγονός της έλλειψης πνευματικής ωριμότητας των Εβραίων, η οποία θα μπορούσε να μετατρέψει την πίστη τους στην τριαδικότητα του Θεού, σε αποδοχή τριών θεών, δηλ. σε πολυθεία. Βλ. π.χ. Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Εις τους Ψαλμούς 109, 1, PG 55, 266· «Επειδή γαρ εξελθών εμοσχοποίησας και τω Βεελφεγώρ ετελέσθης, και προς δήμον θεών ης εποτημένος, την άνομον εκείνην πολυθεϊαν εισάγων, αναστέλλων σου το νόημα, προς αντιδιαστολήν των ουκ όντων θεών το Εις έθηκεν, ου προς αθέτησιν του Μονογενοούς».
- 6. Βλ. σχετικό άρθρο περί δήθεν αντισημιτισμού του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Σπ. Καραλη, «Χριστιανικός αντισημιτισμός», Χρονικά, Όργανο του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου της Ελλάδος, τόμ. 18, 135 (Ιαν.-Φεβ. 1995) 3-6. Ερμηνεία των θέσεων του Αγίου και ανάιρεση των απόψεων αυτών υπό Ιωάννας Μπουμπα, Ιουδαίοι και Ιουδαϊσμός κατά τον Άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο, Θεσσαλονίκη 1998 (διπλωματική εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Α.Π.Θ.).
- 7. Μαρτύρησαν το 168 π.Χ. Η μήμη τους τελείται, μαζί με της μητέρας τους Σολομονής και του διδασκάλου τους, Ελεαζάρου, την 1η Αυγούστου.
- 8. Βλ. τα πρακτικά σχετικής ημερίδας στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών Ελληνισμός-Χριστιανισμός στο Βυζάντιο. Το Βυζάντιο ωφέλησε ή έβλαψε τον Ελληνισμό; εκδ. «Ελεύθερη σκέψις», Αθήνα 1998, σελ. 28. 31 εε. 38. 86.
- 9. Β' Τιμ. 1, 7.
- 10. Ιω. 16,2.
- 11. Βλ. D. Berger, "Jewish-Christian Polemics", The Encyclopedia of Religion 11 (1987) σελ. 389· «The institutional separation of the two religions was furthered when a curse against the minim [σ.σ. εν, τους αιρετικούς, δηλ. τους Χριστιανούς] was inserted into the rabbinic prayer book... In the Talmud itself, clear references to Jesus are exceedingly rare, but those that exist do include the assertion that he was a sorcerer who led his followers astray... The various versions of Toledot Jeshu trace Jesus' life from his birth as a result of Mary's liaison with a Roman soldier through his checkered career as a sorcerer and on to his ignominious hanging between two thieves on a massive stalk of cabbage».
- 12. Ιω. 14, 6· «εγώ ειμι η οδός και η αλήθεια και η ζωή».
- 13. Πράξ. 7, 60.
- 14. Οι Χάζαροι την περίοδο της διηγήσεως μας κατείχαν την περιοχή από την Κριμαία ως τον Κάτω Βόλγα και από τον Εύξεινο Πόντο ως την Κασπία Θάλασσα. Π. Χρήστου, ένθ' ανωτ., σελ. 44.
- 15. Μαιώτις Λίμνη καλείται η Αζοφική Θάλασσα, τμήμα της Μαύρης Θάλασσας που περιβάλλει τη χερσόνησο της Κριμαίας από τα ΒΑ.
- 16. Κασπία Πύλη του Όρους Καυκάσου ονομάζονται τα στενά μεταξύ του Όρους Καυκάσου και της Κασπίας θάλασσας. Π. Χρήστου, ένθ' ανωτ., σελ. 46.
- 17. Συνάγεται και από την ιστορία των βασιλέων των Βασιλείων Ισραήλ και Ιούδα στα βιβλία Γ' και Δ' Βασιλειών.
- 18. Επειδή ο βασιλεύς Σαούλ παρέβη την εντολή του Θεού να μην κρατήσει κανένα από τους Αμαληκίτες αιχμαλώτους στη ζωή, ο προφήτης Σαμουήλ δέχθηκε θείκη εντολή να επιτιμήσει τον Σαούλ και να χρίσει αντ' αυτού νέο βασιλέα του Ισραήλ τον Δαυίδ, όπως και έγινε· βλ. Α' Βασ. 15, 9-26. 16, 1-13.
- 19. Πιθανότατα στην πόλη Σάρκελ· αργότερα ενδέχεται η αποστολή να οδηγήθηκε και στην τότε πρωτεύουσα της Χαζαρίας, το Σεμέντερ. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, ένθ' ανωτ.
- 20. Σύμφωνα με το Δευτ. 6,4· «Άκουε, Ισραήλ· Κύριος ο Θεός ημών Κύριος εις εστι», και το Ζαχ. 14, 9 σύμφωνα επίσης με τα Γέν. 2, 1-7, Ψαλμ. 133, 3, Ησ. 42, 5. 45, 18.
- 21. Ψαλμ. 32, 6· «τω λόγω Κυρίου οι ουρανοί εστερεώθησαν και τω πνεύματι του στόματος αυτού πάσα η δύναμις αυτών».
- 22. Η αναφορά στο λόγο και το πνεύμα του ανθρώπου ως σε στοιχεία ενδεικτικά της τριαδικότητας του Θεού δεν είναι τυχαία· στην ανθρωπολογία πολλών αγίων Πατέρων, το «κατ' εικόνα Θεού» του ανθρώπου εντοπίζεται στο τρίμερές της ψυχής (νους, λόγος, πνεύμα), το οποίο εικονίζει το τρισυπόστατον της Αγίας Τριάδος. Βλ. Ιερομονάχου Αμφιλοχίου Ραντοβιτς, Το μυστήριον της Αγίας Τριάδος κατά τον Άγιον Γρηγόριον τον Παλαμάν, Ανάλεκτα Βλατάδων 16, εκδ. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 45 εε. Μοναχού Χρυσοστόμου Διονυσιανού, Θεός

Λόγος και ανθρώπινος λόγος. Οι ενέργειες της ψυχής στην πατερική ανθρωπολογία, Ιερά Μονή Αγίου Διονυσίου Άγιον Όρος 1998, σελ. 97 εε.

- 23. Πρβλ. Ησ. 48,12.16.
- 24. Γεν. 1,26.
- 25. Έξοδ. 3, 2-6, Πράξ. 7, 30.
- 26. Έξοδ. 34, 5, Αριθμ. 14, 14.
- 27. Έξοδ. 19, 16-19, Ιώβ 38, 1. 40, 6.
- 28. Βεβαίως το επιχείρημα εδώ έχει σημασία για τους αλλοπίστους, οι οποίοι ευρίσκονταν σε άγνοια· ο τρόπος της εμφανίσεως του Κυρίου στις θεοφάνειες της Παλαιάς Διαθήκης διαφέρει από την Ενσάρκωσή Του, καθ' όσον στις θεοφάνειες αποκαλυπτόταν η άκτιστη δόξα Του, ενώ στην ενανθρώπιση ενώθηκε ο Ίδιος υποστατικά με την ανθρώπινη φύση· όπως σημειώνει ο Καθηγητής Αντ. Παπαδόπουλος: «Βέβαια το φως και ο γνόφος η "φωτεινή νεφέλη" και ο "λαμπρινός γνόφος" υπερβαίνουν τον συμβολισμό· στην εμπειρία των θεουμένων είναι η δόξα του Θεού και ο Κύριλλος προφανώς το γνωρίζει. Υπογραμμίζει όμως ότι ο άνθρωπος, ως εικόνα του Θεού, είναι τιμώτερον από οποιοδήποτε στοιχείο φυσικό, όπως είναι η βάτος, η νεφέλη, για να τονίσει συλλογιστικά το δυνατό της σαρκώσεως του Θεού Λόγου δια της Παρθένου Μαρίας». ΑΝΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Μαρτυρία και διακονία της Ορθοδοξίας σήμερα*, τόμ. Γ', εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 192ε.
- 29. Στην ενανθρώπιση του Κυρίου επαληθεύεται και πάλι ό,τι ο προφήτης Ησαΐας (63, 9) λέγει για τη σωτηρία των Ισραηλιτών στην έρημο, πως δηλ. ο ίδιος ο Κύριος ενήργησε την σωτηρία: «ου πρέσβυς ουδέ άγγελος, αλλ' αυτός ο Κύριος έσωσεν αυτούς δια το αγαπάν αυτούς και φείδεσθαι αυτών· αυτός ελυτρώσατο αυτούς και ανέλαβεν αυτούς και ύψωσεν αυτούς πάσας τας ημέρας του αιώνος». Έτσι ερμηνεύει ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Εις το αποστολικόν ρητόν το λέγον «Ου μόνον δε...»* 3, ΡG 51, 160.
- 30. Είναι φανερή και στα λόγια του Αγίου Κυρίλλου η χριστολογική και ανθρωπολογική θέση της Εκκλησίας πως ο άνθρωπος δεν δικαιούται μόνο δια των έργων του Νόμου (πρβλ. Ρωμ. 3, 20· Γαλ. 2, 16. 3, 10.), μιας δηλ. εν γένει ηθικής εξωτερικά αλλά αχαρίτωτης ζωής, αλλά από την συμμετοχή του ανθρώπου στη χάρη του Παναγίου Πνεύματος, η οποία κατέστη μεθεκτή λόγω της ένωσης θείας και ανθρωπίνης φύσεως στο ένα Πρόσωπο του Χριστού· η χάρη αυτή απεργάζεται την χριστοποίηση του ανθρώπου, όταν αυτός εφαρμόζει τις εντολές. Η θέση αυτή εκφράζεται περιεκτικά στην φράση του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου «το απρόσληπτον αθεράπευτον, ο δε ήνωται Θεώ τούτο και σώζεται» (*Επιστολή* 101, ΡG 37, 181C-184A)· ό,τι δηλαδή από την ανθρώπινη φύση δεν προσελήφθη από τον Υίο και Λόγο στην Υπόστασή Του, ώστε να ενωθεί με την θεότητα, δεν είναι δυνατόν να θεραπευθεί από την αμαρτία. Πρβλ. τις σχετικές θέσεις του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου εν Πρωτοπρεσβυτέρου Θ. ΖΗΣΗ, *Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου*, Πατερικά 2, έκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 194εε· επίσης Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Ορθοδοξία και αίρεση*, Φιλοσοφική και Θεολογική Βιβλιοθήκη 23, έκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1992², σελ. 283.295.
- 31. Ο Ακύλας, αποστάτης του Χριστιανισμού, από τον οποίο μεταπήδησε στον Ιουδαϊσμό, εκπόνησε ελληνική μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης, προς αντικατάσταση αυτής των Εβδομήκοντα, περί το 130 μ.Χ. Λείψανα της μεταφράσεώς του σώζονται στα εξαπλά του Ωριγένους. Βλ. ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΛΑΝΤΖΑΚΗ, *Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 158ε. Το ότι ο Άγιος Κύριλλος παραπέμπει στη μετάφραση του Ακύλα έχει σημασία εκτεινόμενη πέραν της απλής παραθέσεως ενός επιχειρήματος· χρησιμοποιεί ουσιαστικώς χωρίο της εβραϊκής μεταφράσεως που δημιουργήθηκε για να πολεμήσει τη χρησιμοποιούμενη από τους Χριστιανούς μετάφραση των Ο'. Κατά τον Καθηγητή Ιω. Αναστασίου, το χωρίο του Ακύλα, το οποίο δεν μπορέσαμε να εντοπίσουμε στα Εξαπλά, απηχεί τα χωρία Έξοδ. 19, 6. 34, 9 της μεταφράσεως των Ο'.
- 32. Πρβλ. Γέν. 9, 9.10· «Και ιδού εγώ ανίστημι την διαθήκην μου υμίν και τω σπέρματι υμών μεθ' υμάς και πάση ψυχή ζώση μεθ' υμών.
- 33. Πρβλ. Γέν. 9, 2.3.
- 34. Γέν. 9, 4· «Πλην κρέας εν αίματι ψυχής ου φάγεσθε».
- 35. Γέν. 9, 6· «Ο εκχέων αίμα ανθρώπου, αντί του αίματος αυτού εκχυθήσεται, ότι εν εικόνη Θεού εποίησα τον άνθρωπον».
- 36. Σημείο ερμηνευτικώς δυσχερές με την παρούσα μορφή· οι Ιουδαίοι συνομιλητές του Αγίου θέλουν σαφώς να αποδείξουν την υπεροχή του Νόμου έναντι οιασδήποτε ως τότε θεϊκής νομοθεσίας. Για τον λόγο αυτό θα έπρεπε λογικώς να ισχυρισθούν ότι η έννοια του νόμου υπερέχει αυτής της διαθήκης, εφ' όσον ο Άγιος Κύριλλος ήδη έδειξε ότι οι προς τον Νώε εντολές ονομάσθηκαν διαθήκη· αντιθέτως το κείμενο δεικνύει υπεροχή της έννοιας της διαθήκης έναντι του νόμου· είναι όμως γνωστό ότι ο Θεός ονόμασε τις προς τον Μωυσή εντολές Νόμο (Έξοδ. 24,12). Γι' αυτό προτείνουμε αλλαγή του κειμένου ως εξής: «... τον οποίον ο Θεός δεν τον ονόμασε διαθήκη, αλλά νόμο, όπως ακριβώς» κ.λπ.
- 37. Πρβλ. Γέν. 9,11· «και περιτμηθήσεσθε την σάρκα της ακροβυστίας υμών, και έσται εις σημείον διαθήκης ανά μέσου εμού και υμών» και Γέν. 9,13· «Περιτομή περιτμηθήσεται ο οικγενής της οικίας σου και ο αργυρώνητος, και έσται η διαθήκη μου επί της σαρκός υμών εις διαθήκην αιώνων».
- 38. Βλ. Ιερ. 11, 2-4.
- 39. Εδώ οι Ιουδαίοι συνομιλητές του Αγίου Κυρίλλου, αποφεύγουν τεχνηέντως το επιχείρημά του, αναφερόμενοι πλέον όχι στην σχέση νόμου και διαθήκης, αλλά στην εκ του μωσαϊκού νόμου δικαίωση.
- 40. Πρβλ. Γέν. 15,16, Β' Παραλ. 20, 7, Ησ. 41, 8 και Δ αν. 3, 34 (Ύμνος 11).

- 41. Έξοδ. 33, 11· «Και ελάλησε Κύριος προς Μωυσήν ενώπιος ενώπιω, ως ει τις λαλήσει προς τον εαυτού φίλον». Είναι φανερόν πως ο Μωυσής δεν επήρησε τον πρώτο νόμο, που δόθηκε στον Νώε. Π.χ. κατά τον Μωσαϊκό Νόμο δεν επιτρέπεται η βρώση όλων των ειδών των ζώων (Λευίτ. 11, 1-47 και Δευτ. 14, 3-21).
- 42. Γέν. 9,16· «και έσται το τόξον μου εν τη νεφέλη, και όψομαι του μνησθήναι διαθήκην αιώνιον ανά μέσον εμού και της γης και ανά μέσον ψυχής ζωσης εν πάση σαρκί, η εστιν επί της γης».
- 43. Δεν ευρίσκεται σ' αυτή την μορφή. Κατά τον Καθηγητή Αναστασίου, απηχεί τα χωρία Ιεζ. 11, 19 και 36, 26.
- 44. Ιερ. 38, 31-33.
- 45. Ιερ. 6, 16-18. Οι Πατέρες και οι άλλοι ερμηνευτές ερμηνεύουν το ρητό σε συνάρτηση με την εξάπλωση του Ευαγγελίου στα έθνη και την αποδοχή του από τους ηγεμόνες τους. Πρβλ. Άγιου Ιωάννου του Χρυσόστομου, Εξηγήσεως εις τον Προφήτην Ιερεμίαν τα σωζόμενα 6, PG 64, 828· Θεοδώρητου Κυρου, Ερμηνεία της προφητείας του θείου Ιερεμίου 6,18, PG 81, 545C-548A.
- 46. Ιερ. 6, 19.
- 47. Οι Εβραίοι, εφ' όσον δεν αποδέχθηκαν τον Ιησού ως Χριστό, αναμένουν ακόμη τον Μεσσία. Πρβλ. ενδεικτικώς R. J. Zwi Werblowsky, "Jewish Messianism", The Encyclopedia of Religion 9 (1987) σελ. 472-477. Ο αναμενόμενος από τους Εβραίους Μεσσίας είναι ο αναμενόμενος και κυρίως λεγόμενος Αντίχριστος των εσχάτων καιρών, σύμφωνα με τα λόγια του Κυρίου (Ιω. 5,43): «εγώ ελήλυθα εν τω ονόματι του πατρός μου, και ου λαμβάνετε με· εάν άλλος έλθη εν τω ονόματι τω ιδίω εκείνον λήψετε». Πρβλ. και Άγιου Ιωάννου του Δαμάσκηνου, Έκδοσις ακριβής της ορθοδόξου πίστεως 4, 26 (99), PG, 94, 1216A-1217C.
- 48. Μαλ. 10, 11.
- 49. Σύμφωνα με τα εδάφια Μιχ. 4, 4, Ησ. 2, 2.3.49, 17-23. 60, 1-7, Ιερ. 17, 25 κ.ά.
- 50. Πρβλ. Δευτ. 11,22. 24.
- 51. Βλ. Γέν. 22,18.
- 52. Σύμφωνα με την προφητεία του Πατριάρχου Ιακώβ, Γέν. 49,10.
- 53. Πρβλ. Ησ. 49, 6 και 24,15.
- 54. Ησ. 60, 1-3.
- 55. Πρβλ. Ζαχ. 9, 9. Το χωρίο δεν έχει ακριβώς έτσι στον Προφήτη Ζαχαρία, το παραθέτει όμως έτσι ο Ευαγγελιστής Ματθαίος (21, 5) εν συνδυασμώ με το Ησ. 62, 11, ως απόδειξη της εκπλήρωσης και των δύο προφητειών κατά την θριαμβευτική είσοδο του Κυρίου στα Ιεροσόλυμα. Η λίγο διαφορετική ακέραια μορφή του έχει ως εξής: «Χαίρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε θύγατερ Ιερουσαλήμ· ιδού ο βασιλεύς σου έρχεται σοι, δίκαιος και σώζων αυτός, πραύς και επιβεβηκώς επί υποζύγιον και πώλον νέον».
- 56. Πρβλ. Ζαχ. 9,10· «και εξολοθρεύσει άρματα εξ Εφραϊμ και ίππον εξ Ιερουσαλήμ, και εξολοθρεύσεται τόξον πολεμικόν και πλήθος και ειρήνη εξ εθνών· και κατάρξει υδάτων έως θαλάσσης και από ποταμών έως διεκβολών γης».
- 57. Προφητεία του Πατριάρχου Ιακώβ προς τον υιό του Ιούδα, Γέν. 49, 10. Η προσδοκία των εθνών, ο Μεσσίας, κατήγετο πράγματι κατά σάρκα από την φυλή του Ιούδα· η Θεοτόκος, από την οποία προήλθε κατά σάρκα ο Κύριος, καταγόταν από την «πατριά Δαυιδ», κατά το Λουκ. 1, 27· (πρβλ. και τα ενισχυτικά 1, 32. 69): σύμφωνα ακόμη με τα στοιχεία των χωρίων Ρουθ 4, 12. 18-22, Α' Βασ. 17, 12 κ.ά. και τις γενεαλογίες των χωρίων Μαθθ. 1, 1-16 και Λουκ. 3, 23-38, προκύπτει πως ο Δαυιδ είναι απόγονος του Ιούδα. Άλλωστε, κατά τον Άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο (Υπόμνημα εις τον άγιον Ματθαίον τον ευαγγελιστήν 4, PG 57, 28), υπήρχε έθιμο να συνάπτονται γάμοι μεταξύ προσώπων της ίδιας φυλής, και δη της ίδιας πατριάς· συνεπώς και εκ τούτου αποδεικνύεται ότι η Θεοτόκος, μεμνηστευμένη ούσα με τον εκ της φυλής του Ιούδα καταγόμενο δίκαιο Ιωσήφ, δεν μπορούσε παρά να κατάγεται και αυτή από την φυλή του Ιούδα. Συνεπώς και αυτή η προφητεία του Ιακώβ εκπληρώνεται στον Χριστό.
- 58. Δαν. 9, 21-24. Η περίφημη προφητεία των εβδομήκοντα εβδομάδων (Δαν. 9, 24-28), την οποία κατέγραψε ο Προφήτης Δανιήλ μετά από όραμα το 538 μ.Χ. Σύμφωνα με αυτήν, η περίοδος που θα παρερχόταν από την έκδοση διατάγματος για την ανοικοδόμηση της Ιερουσαλήμ μέχρι την ολοκλήρωση των αγαθών της εποχής του Αγίου των Αγίων, του Μεσσία, θα περιοριζόταν σε εβδομήκοντα εβδομάδες ετών, δηλ. 490 έτη· από αυτά, τα πρώτα 483 έτη («εβδομάδες επτά και εβδομάδες εξήκοντα δύο») θα παρέρχονταν μέχρι την εμφάνιση του Μεσσία, του Χριστού. Στο μέσον των υπολοίπων επτά ετών, θα γινόταν η παύση των νομικών θυσιών. Πράγματι, από την έκδοση του σχετικού διατάγματος του Αρταξέρξου του Μακρόχειρος, περί το 445 π.Χ. μέχρι την δημόσια εμφάνιση του Κυρίου στη Βάπτιση κατά το δέκατο πέμπτο έτος της ηγεμονίας Τιβερίου Καίσαρος (Λουκ. 3,1), δηλ. το 29 ή 30 μ.Χ., παρήλθαν 475 έτη. Από την υπόλοιπη επταετία το πρώτο ήμισυ καλύπτει την δημόσια δράση του Κυρίου μέχρι και την Σταύρωσή Του το 33 μ.Χ. και την ενδυνάμωση της πρώτης Εκκλησίας, όπως και το δεύτερο ήμισυ («και δυναμώσει διαθήκην πολλούς, εβδομάς μία»). Η μικρή χρονική διαφορά μεταξύ των 483 και 475 ετών πρέπει να οφείλεται αφ' ενός στον εσφαλμένο προσδιορισμό της χριστιανικής χρονολογίας από τον Διονύσιο τον Μικρό (480-540 μ.Χ.), χρονολογία που χρησιμοποιούμε και σήμερα, λόγω της οποίας η Γέννηση του Χριστού τοποθετήθηκε 6 χρόνια αργότερα, δηλ. συνέβη κανονικώς το 6 π.Χ. με τη σημερινή χρονολογία, αφ' ετέρου στην μη ακριβή γνώση των χρονολογικών προσδιορισμών της βασιλείας Αρταξέρξου του Μακρόχειρος. Οπωσδήποτε η μικρή αυτή φαινομενική διαφορά δεν θίγει επ' ουδενί την αξιοσημείωτη και ακριβή επαλήθευση της προφητείας στο πρόσωπο του Χριστού, και όχι βέβαια κάποιου άλλου ηγέτη των Εβραίων ή του ως Μεσσία αναμενόμενου παρ' αυτών Αντιχρίστου. Για τα ερμηνευτικά

προβλήματα και την επίλυσή τους βλ. Αρχιμ. Ιωηλ Γιαννακοπούλου, Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους Ο', τόμ. Ζ', εκδ. «Λυδία», Θεσσαλονίκη 1986⁴, σελ. 123-131 και Π. Τρεμπέλα, Απολογητικά Μελέται τόμ. Δ', εκδ. «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1973, σελ. 278-302.

- 59. Δαν. 2, 40: «και βασιλεία τετάρτη, ήτις έσται ισχυρά ως σίδηρος· ον τρόπον ο σίδηρος λεπτύνει και δαμάζει πάντα, ούτως πάντα λεπτύνει και δαμάσει».
- 60. Η σιδηρά βασιλεία εμφανίζεται μετά από άλλες τρεις βασιλείες· σύμφωνα πάλι με τον Προφήτη Δανιήλ, την τέταρτη βασιλεία θα την ακολουθήσει άλλη βασιλεία· βλ. Δαν. 7, 17.18: «ταύτα τα θηρία τα μεγάλα τα τέσσαρα, τέσσαρες βασιλείαι αναστήσονται επί της γης, και αρθήσονται· και παραλήψονται την βασιλείαν άγιοι Υψίστου και καθέξουσιν αυτήν έως αιώνος των αιώνων». Σύμφωνα με τις επικρατούσες ερμηνευτικές γνώμες, από τις τέσσερεις βασιλείες η πρώτη αντιστοιχεί στη βαβυλωνιακή, η δεύτερη στη μηδο-περσική, η τρίτη στη βασιλεία των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου και η τέταρτη στη ρωμαϊκή· η κάθε μία κατέστρεψε την προηγούμενη· βλ. Δαν. 2, 38-43. 7, 3-8. 8, 3ε. Η εξέλιξη της τέταρτης βασιλείας θεωρείται από τους Πατέρες ως η βασιλεία του Αντιχρίστου. Βλ. Αρχιμ. Ιωηλ Γιαννακοπούλου, ένθ' ανωτ., σελ. 102.
- 61. Δαν. 2, 34. 45.
- 62. Δαν. 2, 44.
- 63. Όλο το χωρίο, πλην της τελευταίας προτάσεως, που απηχεί τα χωρία *Ψαλμ.* 2, 4 και *Δαν.* 3, 17, είναι του Ησαΐα (65, 15. 16). Η προφητεία αυτή αποδεικνύει την εκπλήρωσή της όχι μόνο δια της πνευματικής επικρατήσεως της Εκκλησίας και του ονόματος των χριστιανών, αλλά και δια του πρώτου μέρους της, όπου γίνεται λόγος περί φονεύσεως των Ισραηλιτών· πριν την επικράτηση του Χριστιανισμού, η προφητεία αυτή επαληθεύτηκε με την καταστροφή των Ιεροσολύμων το 70 μ.Χ. από τον Ρωμαίο στρατηγό Τίτο· υπέρ το ένα εκατομμύριο Εβραίοι φονεύθηκαν από τα ρωμαϊκά στρατεύματα και έτσι εκπληρώθηκε ό,τι το 33 μ.Χ. καταράστηκαν για τον εαυτό τους «το αίμα αυτού εφ' ημάς και επί τα τέκνα ημών» (*Ματθ.* 27, 25). Βλ. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Απολογητικά Μελέται*, τόμ. Ε', εκδ. «Ο Σωτήρ», Αθήναι 1973, σελ. 449, όπου και οι σχετικές μαρτυρίες του Ιουδαίου ιστορικού Ιωσήπου.
- 64. Βλ. *Ησ.* 7, 14 και *Ματθ.* 1, 23. Περί της θεότητας του Μεσσία συνηγορεί και το χωρίο *Ησ.* 9, 6: «ότι παιδίον εγενήθη ημίν, υιός και εδόθη ημίν, ου η αρχή εγενήθη επί του ώμου αυτού, και καλείται το όνομα αυτού μεγάλης βουλής άγγελος, θαυμαστός σύμβουλος, Θεός ισχυρός, εξουσιαστής, άρχων ειρήνης, πατήρ του μέλλοντος αιώνος». Ως εξουσία (αρχή) του παιδίου επί του ώμου Του, εννοείται, κατά μερικούς Πατέρες, ο Σταυρός που ο Κύριος σήκωσε στον ώμο Του, προς τον Γολγοθά. Βλ. ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Εις τα Θεοφάνεια, είτουν γενέθλια του Σωτήρος* 2, ΡG 36, 313B.
- 65. Πρβλ. *Μιχ.* 5, 1.2: «Και συ Βηθλεέμ, οίκος του Εφραθά, ολιγοστός ει του είναι εν χιλιάσιν Ιούδα· εκ σου μοι εξελεύσεται του είναι εις άρχοντα εν τω Ισραήλ, και αι έξοδοι αυτού απ' αρχής εξ ημερών αιώνος. Δια τούτο δώσει αυτούς έως καιρού τικτούσης τέξεται, και οι επίλοιποι των αδελφών αυτών επιστρέψουσιν επί τους υιούς Ισραήλ». Το χωρίο, όπως το παραθέτει ο Βίος του Αγίου Κυρίλλου, είναι στο πρώτο του μέρος κατά την μορφή που το χρησιμοποιεί ο Ευαγγελιστής Ματθαίος (2, 6).
- 66. Βλ. *Ιερ.* 36, 6.7. Από τον πρώτο στίχο παρατίθεται μόνον ένα μέρος.
- 67. *Ησ.* 66, 7.

"ΘΕΟΔΡΟΜΙΑ"

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΔΙΔΑΧΗΣ
ΤΕΥΧΟΣ 5 · ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2000